

**BATILILAR GÖZÜYLE HAREM:
GERÇEK VE FANTEZİ***

*Alev BAYSAL ***

ÖZET

Harem-i Hümayun veya Batılılarca “tutsak olmuş kadınların dünyası” (Akşit 23) olarak tanımlanan harem, tarih boyunca hep gizemini ve sırrını korumuştur. Batı edebiyatı ve sanatında harem, çeşitli Avrupa ülkelerinden köle veya tutsak olarak elde edilmiş genç ve güzel kadınların, padişahın kalbini kazanmak için yarıştığı ve gücü ele geçirmek için en tehlikeli planlar yaptığı ve rekabetin gizliden gizliye acımasızca sürdüğü bir “Altın Kafes” olarak betimlenmiştir.

Harem, Osmanlı İmparatorluğu’nda ilk kez, Orhan Gazi (1326-1360) döneminde oluşturulmuş ve Fatih Sultan Mehmet döneminde (1451-1481) ise önemli ve güçlü bir konuma gelmiştir. Bu dönemde, sadece özel bir kurum olmakla kalmamış aynı zamanda gelecekteki devlet ilişkilerini yönlendirecek bir eğitim kurumu şeklini almıştır (Pirce 42). Onaltıncı yüzyıldan itibaren, özellikle on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda, harem öylesine gizemli ve dışa kapalı bir görünüm aldı ki değil saraydan erkeklerin, dışarıdan yabancı birilerinin hele hele Avrupalıların, burayı yakından gözlemlemesi imkansızdı. Bu yüzden Osmanlı topraklarını gezen birçok yazar ve ressam, haremi ancak 1717 başlarından 1718 ortalarına kadar İstanbul’da yaşamış ve o dönemdeki İngiliz Büyükelçisi Edward Wortley Montagu’nun eşi olan Lady Mary Wortley Montagu’nun Türkiye izlemlerini ayrıntılarla an-

* Bu makale 17.19.2008 tarihleri arasında Hacettepe Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü ve IDEA (İngiliz Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Derneği) tarafından düzenlenen “II. Uluslararası IDEA Konferansı”nda bildiri olarak sunulmuştur.

** Dr., Hacettepe Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü,
baysal@hacettepe.edu.tr

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

lattığı *Mektupları*, aracılığıyla tanıyabilmiştir. Lady Montagu, yakından gördüğü vezir ve paşa haremelerini gerçekçi bir gözle incelemiş ve hiçbir abartıya yer vermeden ayrıntılı olarak betimlemiştir. Bu makalede Batı dünyasına haremın neden farklı ve gizemli geldiği ve Lady Montagu'nun mektuplarında gerçeklerin nasıl vurgulandığı örnekler verilerek tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, 18.yüzyıl, İstanbul, harem, kurgulama, cinsellik, eğitim, Lady Mary Wortley Montague, *Mektuplar*.

THE HAREM THROUGH THE EYES OF THE EUROPEANS: REALITY AND FANTASY

ABSTRACT

“Haremi Hümayun”, as generally known Harem, was the Sultan’s private quarters. In fact, as a word derived from Arabic, it meant a secluded or forbidden place, usually a home or a private property. It was called as “Golden Cage” in which most beautiful odalisques were in competition to capture the heart of ‘Sultan’ and where the most dangerous tricks were played to obtain power. The Harem, in the Ottoman Empire, was first founded in the reign of Orhan Gazi (1326-1360) and, during the reign of Mehmet the Conqueror (1451-1481), it turned into a kind of social institution that would influence the state affairs in the future (Pierce 42). From the late sixteenth century onward, especially in the seventeenth and eighteenth centuries, the Harem became a center of attraction for western travelers, artists and writers. However, it was impossible for the Europeans to observe it closely. That’s why they fictionalized the Harem both in their paintings and writings. Lady Mary Wortley Montague who resided in Istanbul in the early eighteenth century as a wife of an English Ambassador tried to depict the reality from a different and female perspective. She presented her point of view in her *Letters*. In this paper, these highly fictionalized representations of the Harem will be discussed with reference to the English writings, and the reasons why the life in the Harem

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

appealed to the Western imagination will be analyzed by drawing upon the fictional accounts.

Key Words: Ottoman, XVII. century, İstanbul, harem, fictionalization, sexuality, education, Lady Mary Wortley Montague, *Letters*.

Harem-i Hümayun veya Batılılarca “tutsak olmuş kadınların dünyası” (Akşit 23) olarak tanımlanan harem, tarih boyunca hep gizemini ve sırrını korumuştur. Batı edebiyatı ve sanatında harem, çeşitli Avrupa ülkelerinden köle veya tutsak olarak elde edilmiş genç ve güzel kadınların, padişahın kalbini kazanmak için yarıştığı, gücü ele geçirmek için en tehlikeli planları yaptığı ve rekabetin gizliden gizliye acımasızca sürdüğü bir “Altın Kafes” olarak betimlenmiştir (Croutier 17). Çokeyliliğe dayanan Harem geleneğinin kökeni ise İsa’dan 2000 yıl öncesine Mezopotamya’ya kadar gitmektedir (Uluçay 12). Ortadoğu’daki köle ticareti ile yaygın hale gelen bu gelenek, Osmanlı İmparatorluğu’nda ilk kez, Orhan Gazi (1336 -1360) döneminden itibaren Harem adıyla kurumsallaştırılmış ve daha sonraki dönemlerde sosyal, siyasal ve idari etkileriyle devlet yönetimi içinde önemli bir konuma gelmiştir. (Pirce 42).

On altıncı yüzyıldan itibaren ve özellikle on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda padişah harem, aynı zamanda önemli bir eğitim kurumu olmuştur. Bazı üst düzey aileler, hem iyi bir eğitim almaları hem de sarayın cezbedici yaşamına katılması için kızlarını hareme vermek istemişlerdir. Haremin üyesi olma şansını yakalayan ve yönetimde etkin bir rol oynayacak olan “kadın sultan” adayı genç kızlar, zamanın çeşitli sanat ve bilim konularında çok ciddi bir eğitim almaktaydılar. Dolayısıyla Batı dünyasında doğrudan cinsellikle ilgili olmasına karşın harem, aslında bilim, sanat, müzik ve estetik alanlarında eğitim veren çok ciddî bir eğitim merkeziydi (Croutier 26). Başka bir deyişle, Harem, üst düzey devlet yöneticilerinin yetiştirildiği Enderun kurumu gibi, genç kadınların eğitildiği bir yerdi. Bu amaçla öğretilen ana dersler, okuma, yazma, dans etme, resim yapma, protokol, hat ve yıldız sanatlarından oluşuyordu. Harem öylesine koruma altında ve öy-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

lesine mahremdi ki en üst düzeydeki devlet adamlarının bile oraya girme izni yoktu. Ne içeriden devlet adamlarının, ne de dışarıdan yabancı birilerinin, hele hele Avrupalıların, haremi yakından gözlemesi imkânsızdı. Bu yüzden, Osmanlı topraklarını gezen birçok yazar ve ressam, haremi hem resimlerinde hem de yazılarında çeşitli fantezilerle öyküleştirme eğilimine girmişlerdir. Anneanesi Osmanlı İmparatorluğu'na mensup olan Alev Croutier'nin açıkça belirttiği gibi:

Harem'in tarihi, Osmanlı İmparatorluğu'nun inişli çıkışlı tarihini simgeler. Güzellik ve bakım için ayrılan müthiş masraf, kadınlar arasındaki acımasız rekabet, politik ilişkileri etkileyen entrikalar ve son olarak birçok ülkeden toplanan bu kadınların dayanılmaz güzelliği, bütün dünyanın ilgisini çekmiştir. Herkes Harem duvarları arkasında neler olduğunu merak etmiş, fakat kimsenin gerçekleri bilmesine imkân tanınmamıştır. Yabancı elçiler ve ressamlar, seyyar satıcı ve hizmetçilerden öğrendiklerini bildirmiş, fakat bu anlatımlarını çoğu zaman cinselliği ön plana çıkararak sunmuşlardır. (Croutier 29) ***

Haremde hayat, dışardan görüldüğü ve/ya düşünüldüğü gibi, kolay ve rahat değildi. Burada uyulması gereken ve hiç kimsenin hiçbir koşulda bozmasına izin verilmeyen sert ve sıkı bir kurallar zinciri mevcuttu. Sürekli uyulmak zorunda olunan bu kurallar, haremde kadın olmayı oldukça zorlaştırıyordu. Burada çeşitli seviyeler bulunuyordu ve hareme girmenin ilk basamağı olan 'odalık' konumu en zor ve en düşük seviyeydi. Bunun için bile zorlu bir ön elemenden geçilmesi gerekiyordu. Bu uygulamayı, Croutier şöyle anlatmaktadır:

Kızlar Topkapı Haremi'ne kabul edilmeden önce, eğitilmiş saray hizmetlileri tarafından herhangi bir eksikleri ve kusurları olmadığına dair dikkatlice incelenirdi. Bir kızın uygun olduğu ilan edildiğinde, baş hizmetli kızı onay için Valide Sultan'a tanıtırdı. Cariye Harem'e kabul edildiği anda taşıdığı Hıristiyan ismi, kızın niteliğine uy-

*** Çeviriler tarafımdan yapılmıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

gun bir Müslüman ismiyle değiştirilirdi. Örneğin, eğer bir kızın güzel pembe yanakları varsa ona "Gülbahar" denilebilirdi. Ve orada, saray görgü ve kültüründe sıkı bir eğitime başlardı. (Croutier 30)

Odalık olarak seçilmek, saraya kabul edilebilmenin ilk ve en önemli basamağıydı. 'Odalık' kelimesi oda kelimesinden türetilmiş ve genel hizmetli statüsü anlamına gelen 'oda kadını' anlamına gelmekteydi. Sarayın en önemli ve en üst düzey kadınları olan Valide Sultan'a, Başkadın Efendi'ye ve sultanın kızlarına hizmet etmekle görevli odalıklar arasında sıkı bir hiyerarşi bulunmaktaydı. Odalıklar, "banyo bakıcısı", "mücevher bekçisi", "Kuran okuyucu", "sandık odası bekçisi", "masa servisi başı" gibi görevlerine göre ayrılırlardı. Olağanüstü güzelliğe ve yeteneğe sahip olanlar, padişaha sunulmak üzere, dans etme, şiir okuma ve enstrüman çalma konusunda öğrenim görürlerdi. En çekici, akıllı ve yetenekli olanı sultanın hizmetine sunulur ve onlara 'ikbal' denirdi. İkballe, okuma yazmanın yanında din, dikiş, nakış, ud çalma ve şarkı söyleme sanatları öğretilirdi. Haremde padişaha en yakın olanlar ikballerdi. Padişah eşleri, ikballer içinde gözde olanlar arasından seçilirdi ve onlar yüksek mertebelere getirilirlerdi. Eğer Padişah, gözde olan ikbalden memnun kalırsa, bu durum ilan edilir ve ancak o zaman o gözde ikbale özel bir daire, binek arabası ve köleler verilirdi. Gözde olan ikbal, padişaha bir çocuk verdiğinde 'Kadın Efendi' (Haseki Sultan) seviyesine terfi ettirilirdi. Şayet çocuğu erkekse ve padişah olduysa, Haseki Sultan olan annesi, haremın başı, imparatorluğun en güçlü kadını "Valide Sultan" olurdu. Batı dünyasının bildiği en ünlü valide sultanlar, "Roxelena" olarak bilinen Hürrem Sultan ile Kösem Sultan'dır. İkbal olma şansını yakalayamayan odalıklara ne olurdu? Böyle bir durumda Padişah, onların vezirlerle veya paşalarla evlenmesine izin verirdi (Akşit 12-19, Anhegger 25-29).

Harem, ilk kez 1541 yılında, Batılı kaynaklarda "Seraglio" olarak geçen Topkapı Sarayı'na taşınmıştır ve bu taşınma Kanuni Sultan Süleyman'ın eşi Hürrem Sultan'la olmuştur. Harem, Topkapı Sarayı'nın en gizli ve padişahın dışında hiçbir erkeğin giremediği bir bölümüydü. 'Harem Ağası' denilen hadım edilmiş zenciler veya esir alınmış hizmetliler burayı korumakla görevliyidiler (Toledano 39). Croutier şöyle anlatır:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

Harem, sultanın özel daireleri olarak bilinen “mabeyn” ile baş zenci Harem ağasının dairesinin ortasına yerleştirilmişti. Diğer kadınlara ait 400’ ü aşkın daire ve yatakhaneler ise Valide Sultan’ın odasının çevresindeydiler.

Haremi dış dünyaya bağlayan araba kapısı ve kuş evi, Harem ağaları ve soylu bekçiler tarafından çok dikkatli korunmaktaydı. Haremin asıl girişi günbatımında kapılarını açıp, şafakta kapılarını kapatan taşıyıcı evidir, dış dünya ile tüm bağlar bu kapıdan kurulmaktaydı (30).

Harem Ağaları “kadın ve erkek dünyasını aynı anda gözlemleyebilen” (Chamberlin 212) ve buranın dış dünya ile bağlantısını kuran kişiler olarak son derece ayrıcalıklı yere sahiptiler. Harem ağalarının odaları, sağında altın yolun, ortasında valide sultanın odasının ve solunda cariyelerin dairelerinin açıldığı bahçeydi. Yaşam bölgelerinin lüksü sahibinin statüsüne bağlıydı. Elbette ki sultanın en büyüleyici konfora sahip olanıydı. Acemi cariyeler ve Harem ağalarıysa yatakhanelerde yaşamaktaydılar (Akşit 77).

En üst düzeyde korunduğu için harem, batı dünyası edebiyatçılarının ve ressamlarının dikkatini çekmiştir. Yakından inceleme şansları olmadığından, harem yaşamı hakkında öyküleştirilmiş anlatımlar ve resimler kaçınılmaz olmuştur. Bunun yirminci yüzyıldaki en son örneğini ise, Anne Chamberlin’in yazmış olduğu ve bir Harem ağası ile bir ikbal arasındaki tutkulu bir aşkın anlatıldığı *Safiye Sultan: Hadım Edilmiş Bir Aşk* (özgün adı *Une Affaire de Coeur*) adlı romanında görülmektedir. Chamberlin, onaltıncı yüzyıl Osmanlı döneminde, Venedikli bir asilzadenin kızı olan Sofia Baffo’nun korsanlar tarafından kaçırılarak Şehzade Murad’a (1511-1566), ki 1572’de Murad III olarak padişah olmuştur, sunulmak üzere Osmanlı Harem’ine satılmasını ve Sofia Baffo ile aynı gemide olan gemici Gergio’nun hadım edilerek sarayda görevlendirilmesini tarihsel kurgu içinde fantezileştirerek anlatmaktadır. Bundan önce yazılmış olan romanlarda ve haremi tasvir eden resimlerde, konular üç başlık altında toplanıyordu: Sultanın eş seçimi, haremdeki eğlence ve yaşam ve haremin hamamı.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

En bilindik efsane, sultanın odalık seçimidir. Bir anonim öyküde, sultanın geceyi geçirmek niyetinde olduğu kıza bir mendil attığı anlatılmaktadır. Bu kız gösterişli olanlar arasından seçilmekte ve seçildiği zaman görevli tarafından gece gizlice sultanın yatak odasına götürülmektedir (Durrell 36). Bu yanlış kurgulanmış ve içine fantezi ve erotizm katılmış öykü, 1960'larda haremın restorasyonunda aktif görev almış Fransız tarihçi Robert Anhegger'in karısı Mualla Anhegger tarafından şöyle düzeltilmiştir:

Fark ettim ki yüzyıllar boyu Avrupalıların çizdiği Harem'in gerçekte ilgisi yoktur. Harem, sultanın istediği kadınlarla beraber olması için kurulmuş bir düzen değildir ve Harem'in mimarisi de bu amaç için yapılandırılmamıştır. Sultanın Harem'deki kadınları görüp içlerinden birini seçmesi mümkün değildir. Kapılar, odalar ve geçişler bu amaca göre planlanmamıştır. Bu kadınlar, bir kadın efendi disiplininde 25 kişilik büyük odalarda kalmışlardır. Valide Sultan kendi bölümünde, sultanın kadınları kendi bölümlerinde ve sultan da kendi odasında kalmaktadır. Sultanın annesi, sultanın müstakbel eşini seçip ona sunardı. Sultanın kadınların bölümüne geçmesi için kanatları olmalıydı ! (48)

Bu alıntıdan da açıkça anlaşılacağı üzere, Valide Sultanların oğullarının iç meselelerinde önemli rolleri vardı ve öyle ki en üst düzey politik güce sahip olan sultanlar bile bu meselelerde genellikle annelerinin sözünü dinlemişlerdir. Valide Sultan odalıklardan birini oğluna eş olarak sunmak istediğinde, padişahın dikkatini çekmesi için, ona geleneksel bir törenle kahve sunmasına izin vermektedir. Bu nedenle, bir odalık için padişah tarafından görülüp beğenilmek hiç de kolay olmamaktadır. Örneğin on dokuzuncu yüzyılda, haremde hem klasik Türk musikisi ve klasik Avrupa müziği eğitimi alan sazende gurubunun bir üyesi olan ve zamanının yöneticilerinden biriyle evlendirilen Leyla Hanım, günlüğünde harem hayatından şöyle bahsetmektedir:

Harem, bir eğitim merkezi ve odalıklar da öğrenciler olarak düşünülmelidir. Aslında kadınların bölümündeki kapıda bir dua yazar: "Allah bizi hayırlı yollara yöneltsin". Bu duaya uygun olarak,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

Haremde yaşayan pek çok kız, sultan tarafından verilen çeyizlerle evlendirilmiştir. Çünkü odalık ne bir köle ne de bir metrestir. Odalık, sultanın evlat edindiği bir çocuktur. Aslında kendilerinin de sultanın evlatlığı olmaktan memnun oldukları ve iyi bir eğitim aldıkları anlaşılmaktadır. Haremin mimarisi tasarlanırken, burada yaşayanların bir saniyesinin bile boşa geçmemesi amaçlanmıştır. Dans, müzik, dikiş, eğitim ,... Harem, askeri bir kuruluş gibidir (20).

Bu alıntı da açıkça gösteriyor ki, batıların yazı ve resimlerinde betimlediklerinin aksine cariyeler, padişahın cinsel maiyeti değildi. Fatih zamanından başlayan bir geleneğe göre padişahlar eşlerini Harem kızlarından seçmekte fakat Haremdeki tüm cariyelerle ilişkiye girmemekteydiler.

Yukarıda da belirtildiği gibi harem, kadınlar için ruhsal, fiziksel, bilimsel ve sanatsal bir eğitim merkeziydi; özellikle sultanın yatak odasının ve şehzadelerin odalarının duvarlarında, aile içindeki bu eğitimi destekleyen hadisler ve Kur'an'dan alıntılar görmek mümkündü. Çok ciddi bir biçimde bu eğitimden geçerek sazende takımının seçkin bireylerinden biri olan Leyla Hanım, aldığı müzik derslerinin ayrıntılarını yine günlüğünde şöyle vermektedir:

Batı müziğini öğreten Necip Paşa ve Kadri Bey ile tanıştırdım. Necip Paşa'nın Batı müziğine çok benzeyen birçok Türk müziği bestesi vardı. Onu çok iyi hatırlıyorum; çünkü birkaç kez babamı ziyarete gelmişti. Genellikle, saraydaki müzik derslerine prova günlerinde gelirdi. Ünlü bir İtalyan bestecinin kardeşi olan Donezetti Paşa'nın da bu sınıflara geldiği söylenmesine karşın onlarla hiç karşılaşmadım. (28)

Bu açıklamadan da anlaşılacağı gibi, sultanın eğlencesi için bir araç gibi gösterilen müzik, efsanelerin ve çizimlerin tersine, haremden ciddi şekilde öğretilen ve uygulanan bir sanat dalıydı.

Birçok yazar, ressam ve seyyah, Osmanlı İmparatorluğu'na gelmiş ve farklı bakış açılarından harem hakkında düşüncelerini yansıtmıştır. Ne var ki bunların büyük bir çoğunluğu, imparator-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

luğu Batı gözüyle değerlendirmiş ve aslında yukarıda saydığım nedenlerden dolayı, Harem'i yakından gözleme fırsatı bulamamıştır. Gerçekçi bir anlatıma en yakın olan kişiyse Lady Mary Wortley Montagu'dur. 1717 başlarından 1718 ortalarına kadar İstanbul'da yaşamış ve o dönemdeki İngiliz büyükelçisi Edward Wortley Montagu'nun eşi olan Lady Montagu (1689-1762), ziyareti süresince üst düzey Osmanlı kadınlarıyla tanışmış onların iç dünyasını ve en mahrem yerlerden biri olan hamamları bile gözleme fırsatını yakalamıştır. Kendisi, padişahın haremine giremeye de vezir ve paşa haremelerini görmüş ve bir zamanlar haremde yaşamış cariyelerle ahablık ederek bu yaşamı olabildiğince tanıtmaya çalışmıştır (Bohls 27). Lady Montagu, bu yakınlığı kurarken kuşkusuz kadın olmanın ayrıcalığından yararlanmıştır. Haremle ilgili olarak şimdiye kadar elde edilen gerçeğe en yakın, ön yargısız ve fanteziden uzak anlatım Lady Montagu'ya aittir. Montagu, gördüklerini mektuplarında ayrıntılı bir biçimde betimlemiş, hatta çok ciddi bir batı-doğu karşılaştırması yaparak, kendisinden önce haremi ve özellikle hamamı fantastik öğelerle süsleyerek betimleyen erkek yazar ve ressamı alaycı bir biçimde eleştirmekten de geri kalmamıştır. Montagu'nun mektuplarında da belirttiği gibi, her ne kadar erkek yazarlar ve ressamlar harem ve hamamı gördüklerini iddia etseler de, böylesine özel ve mahrem bu yerlerden birinde bulunmak bir erkeğe ölümden başka bir şey getirmezdi (I. 315). Dolayısıyla, Batılı erkek yazar ve ressamlar giremedikleri bu yerler hakkında kendi düş güclerini de kullanarak, haremde ve hamamdaki Osmanlı kadınlarını baştan çıkarıcı her an padişahı eğlendirmeye ve hoş tutmaya hazır 'fettan' ve erotik kadınlar olarak tasvir ederek, bir bakıma o dönemde dünyayı gücü ve kudretiyle tir tir titreten Osmanlı İmparatorluğu'nun padişahlarını zevk ve sefa düşkünü olarak göstermek ve böylece küçük düşürmek istemişlerdir. Bu uydurulmuş Türk kadını portreleri, Doğu kadınlarını erotikleştiren ilk Doğu bilimcilerin anahtar ögesi de olmuştur. Bu fantezi dolu anlatımları bilen Montagu, mektuplarında onlara alaycı bir biçimde şöyle cevap vermiştir:

Gerçeklikten çokça uzaklaşmış ve ilgimi çok çeken anlamsızlıklarla dolu [Avrupa'lı seyyahlar tarafından yazılmış] şark gezilerini yazı olarak okumak benim için çok keyifliydi. [Ancak] [bu seyyahlar] gerçekte hiçbir şekilde gör[e]medikleri

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

bu kadınların dünyasını anlatma cesaretini göstermeselerdi çok daha akıllıca olurdu (I.368).

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı gibi, Montagu, kendinden önce bu konuyla ilgilenmiş olan Avrupalı yazarlar ve ressamların Osmanlı kadınları hakkında yaydıkları yalan yanlış bilgileri, uydurulmuş gerçek dışı öğeleri düzeltmeyle ilgilenmiştir. Başka bir deyişle, Edward Said'in 'arzulu ve kapalı biçimde dışlaştırılmış Doğulu'(186-188) tanımını benimseyen ve haremdeki Osmanlı kadınlarını 'iffetsiz ve aşırı seksi' (Bohls 9) olarak sunan erkek Doğu bilimcilere meydan okumuştur. Hatta Montagu, haremde "lezbiyenliğin kontrolden çıkmış" olduğunu savunan ve "haremdaki kadınlar birbirlerine arzulu bir sevgiyle düşkündü ve özellikle yaşlı kadınlar genç olanlara kur yapardı" diye iddia eden Rycaut'ya (153), Rycaut'dan geri kalmayarak ve "hiçbir köleliğin haremdaki kadar zalim ve kötü olmadığını" savunan Jean Dumont'a (268) açıkça karşı koymuştur. Kendisinin "kadınların sadece görevlilerle konuştuğu, kıskançlığın ülkesi Osmanlı İmparatorluğu'na gideceğini öğrendiğinde" (268), onu uyaran Alexander Pope'u bile dinlememiş ve bütün bunlara rağmen, kız kardeşi Lady Mar'a yazdığı 1 Nisan 1717 tarihli mektupta "buradaki kadınlar öyle düşünüldüğü gibi acımasız kısıtlama ve baskılara maruz kalmıyorlar, kendilerine göre önemli ve saygı duyulması gereken, gelenek ve görenekleri var" (I.332) diyerek, bu çizilmiş Osmanlı kadını şablonuna açık tepkisini göstermiştir.

Türk hamamıyla Sofya'da tanışan ve içeriye binici kostümüyle girdiğinde büyük bir hoşgörülle karşılanan Lady Montagu, içine düştüğü garip, bir o kadar da komik durumu "kadınların, özellikle kendilerine yabancı birine böylesine kibar bir şekilde davranmalarını sağlayan bir Avrupa kültürü [görmedim]" (I.347) diyerek kendi kültüründe göremediği incelik ve zarafeti Türk kadınlarında gördüğünü dile getirmiştir mektubunda. Ayrıca bu kadınların kendilerini erotik bir şekilde sunmadıklarını ileri sürerek, "doğal hallerinde; yani basit bir dille, süssüz çıplaklıklarında bile şehvetli bir gülüş ya da arsız bir eda yoktu yüzlerinde" (I. 368) diyerek Avrupalı yazarları yalanlamıştır. Montagu'yu Osmanlı kültürüne bu kadar yakın kılan duygu, kendi kültürü dışında bulunan diğer kültürlerin değer yargıları ve inanışlarına duyduğu saygı ve hoşgörüden başka bir şey değildir. Montagu'nun mek-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

tupları, Osmanlı saray hayatını ve kadının toplum içindeki yerini gerçeğe en uygun şekilde anlatması açısından çok önemlidir.

İngiliz aristokrasisinden ve diplomatik çevreden gelmesi Lady Montagu'ya bir zamanlar Sultan İkinci Mustafa'nın gözdelelerinden ve eşlerinden biri, ayrıca haremde en önde gelen kadınlardan olan Hafife Sultan ile tanışma ve onunla yemek yeme imkânını sağlamıştır. Hafife Sultan'ın yemek masasındaki ihtişamı kardeşi Lady Mar'a yazdığı mektupta şöyle dile getirmektedir.

Bıçaklar altındandı, masa pırlantalarla süslenmişti ama gözlerimi kamaştıran esas lüks ise masa örtüsünün ve peçetelerin ipek ve altın karışımı süslemeleriydi. Bu kadar pahalı ve nadide olan bu peçeteleri kirletmek benim için büyük üzüntü kaynağıydı. Emin olabilirsiniz ki yemek bittiğinde, bu nadide peçetelerin tümü kirlenmişti. (I.361)

Hafife Sultan ile konuşması ve arkadaşlığı, Lady Montagu'ya Osmanlı harem ve Topkapı Sarayı hakkında birinci ağızdan önemli bilgiler edinme fırsatını vermiştir. Bu fırsatı iyi değerlendiren Lady, Hafife Sultan'a Batıda çok konuşulan sultanın eş seçme olayını da sormuş ve aldığı cevap yine Batılı yazarları yalanlar nitelikte olmuştur:

Sultan, Valide Sultan tarafından beğenilip kendisine gösterilen ve kendisinin de beğendiği genç kıza özel hediyeler göndererek onunla birlikte olmak istediğini belirtirmiş. Hediyeler Harem'e gönderildiğinde genç kızlar heyecanla halka olur ve hediye görevliler tarafından kime verileceğini hem büyük bir merak hem de kıskançlık duygularıyla beklerlermiş. ... Eğer hediye kendilerine verilmemişse, gözlerinden verilen kıza duydukları gıpta ve kıskançlık duyguları okunabilmekteymiş. (I. 381-384)

Hafife Sultan'ın anlattıklarından açıkça anlaşılacağı gibi, Batı betimlemelerinde anlatılanın aksine Sultan'ın Harem'e girip istediği kızın önüne mendil bırakarak bir seçim yapması gibi bir eğilimi yoktur.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

Lady Montagu, Hafife Sultan ile arkadaşlığı çerçevesinde sarayın yirmi sazandesinin sunduğu müzik ziyafetini de dinleme fırsatı bulmuştur. Dinlediği müzik ve seyrettiği dans gösterisi karşısında şaşkınlığını ve hayranlığını dile getirmekten geri kalmamıştır.

Bu dans [gösterisi]daha önce görmüş olduğumdan çok farklıydı. Bundan daha sanatsal ve güzel duygu ve düşünceler uyandıran daha [mükemmel] bir sunum olamazdı. Çalınan melodiler o kadar yumuşak, [dans eden kızların] hareketleri o kadar ahenkli ... ve ...hoştu ki ... (I. 308)

Bu anlatımıyla da Lady Montagu, daha önce sazandeler hakkında yazılmış ve/ya resmedilmiş olan hikâyelerin ne derece gerçekten uzak olduğunu kanıtlamış olmaktadır. Sazandeler haremden sağlam bir müzik ve dans eğitiminden geçen önemli sanatçılardı. Üstelik hareme giren her genç kız, sazende olamıyordu. Öncelikle onlara ders veren değerli müzik eğitimcileri tarafından bir ön elemeden geçiriliyor; müzik kulağı ve yeteneği olanlar, bu eğitimciler tarafından hem alaturka hem de alafranga müzik konularında eğiliyorlardı: dans ve diğer sanat dalları için de aynı kurallar geçerliydi. Bu da demek oluyor ki harem, barındırdığı genç kızların yeteneklerine göre eğitildiği ciddi bir eğitim kurumuydu.

Bütün bu tartışmaların ışığında sonuç olarak diyebiliriz ki, yüzyıllardır gizemini ve esrarını koruyan harem, yirmi birinci yüzyılda bile halen romanlara konu olarak dünya edebiyatında yerini almakta ve esrarını sürdürmektedir. Şarkın geleneksel gizemi ile ilişkilendirilerek ve geçmiş betimlemelerden gelen fantezilerle yeni betimlemelere konu olamaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

AKŞİT, İlhan. *The Mystery of the Ottoman Harem*. İstanbul: Akşit Kültür ve Turizm Yayınları, 2007.

ANHEGGER, Mualla. *Topkapı Sarayında Padişah Evi- Harem*. İstanbul: Sandoz, 1987.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

-
- BOHLS, Elizabeth A. *Women Travel Writers and the Language of Aesthetics, 1716-1818*. Cambridge: Cambridge UP, 1995.
- CHAMBELINE, Anne. *Safiye Sultan: Hadım Edilmiş Bir Aşk. Affaire De Coeur*. Çev. Solmaz Kamuran. İstanbul: Inkılap, 1996.
- CROUTIER, Alev Lytle. *Harem, the World Behind the Veil*. New York: Abbeville P., 1989.
- DUMONT, Paul. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşamak: Toplumsallık Biçimleri ve Cemaatlerarası İlişkiler 18. - 20. Yüzyıllar (Vivre dans l'Empire ottoman : sociabilits et relations intercommunautaires (XVIIIe - XXe siecles)*. Çev. Maide Selen. İstanbul: İletişim, 2000.
- DURRELL, Lawrence. *Spirit of Place: Letters and Essays on Travel*. London: Faber, 1987.
- MONTAGU, Lady Mary. *The Complete Letters: 1708-1726*. Volume I. Ed. Robert Halsband. Oxford: Oxford UP, 1965.
- PİRCE, Leslie. *Harem-i Hümayun*. Çev. A. Berkday. İstanbul: Türk Vakfı Yurt Yayınları, 1998.
- POPE, Alexander. *Alexander Pope : Selected Letters*. Oxford: Oxford UP, 2000.
- RYCAUT, Paul. *The History of the Ottoman Empire from the Year 1623 to 1677*. London; 1680.
- SAİD, W. Edward. *Orientalism*. 1978, New York: Vintage, 1993.
- TOLEDANO, E.R. *Osmanlı Köle Ticareti*. İstanbul: Tarih Vakfı, 1994.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*